MATNNI TINGLASH VA YANGILANISHNI ANGLASH: BAHODIR KARIM HAMDA ULUG‘BEK HAMDAM TANQIDIY TAFAKKURIDA TALQIN MASALASI

Sotvoldiyeva Dilnoza Biloliddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada Bahodir Karim va Ulug‘bek Hamdamning tanqidiy tafakkuri “talqin” tushunchasi markazida qiyoslanadi. Bahodir Karimda badiiy matnning ichki ma’no qatlamlarini ochishga qaratilgan germenevtik yondashuv, Ulug‘bek Hamdamda esa yangilanish, ijodkor ruhiyati va davr hissini anglashga asoslangan estetik mushohada tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Bahodir Karim, Ulug‘bek Hamdam, talqin, germenevtika, yangilanish, badiiy matn, ruhiyat, estetik tafakkur.

Annotation: The article compares the critical thinking of Bahodir Karim and Ulugbek Hamdam through the concept of interpretation. It analyses Karim’s hermeneutic attention to the inner semantic layers of the literary text and Hamdam’s aesthetic reflection on renewal, the creative psyche and the feeling of the age.

Keywords: Bahodir Karim, Ulugbek Hamdam, interpretation, hermeneutics, renewal, literary text, psyche, aesthetic thought.

Аннотация: В статье критическое мышление Баходира Карима и Улугбека Хамдама сопоставляется через понятие интерпретации. Анализируются герменевтическое внимание Б. Карима к внутренним смысловым слоям текста и эстетические размышления У. Хамдама об обновлении, психологии творца и ощущении эпохи.

Ключевые слова: Баходир Карим, Улугбек Хамдам, интерпретация, герменевтика, обновление, художественный текст, психология, эстетическое мышление.

Zamonaviy adabiy tanqidda “asar nimani aytadi?” degan savol bilan birga “biz uni qanday eshitamiz va tushunamiz?” degan savol ham muhim. Bahodir Karim va Ulug‘bek Hamdamning tanqidiy tafakkuri aynan shu nuqtada qiziqarli tarzda tutashadi. Bahodir Karim matnning ichki tuzilishi, so‘z, detal va tarixiy kontekstni talqin jarayonining tayanchi sifatida ko‘rsa, Ulug‘bek Hamdam ijodkorning ruhiy tajribasi, davr sezgisi va yangilanish ehtiyojini estetik tahlil markaziga olib chiqadi. Ularning yondashuvlari bir xil emas, ammo har ikkisi tayyor qolipdan ko‘ra badiiy asarning o‘z ovozini eshitishga intiladi.

Bahodir Karimning ilmiy qarashlarida talqin tasodifiy sharh emas, matnni anglash metodologiyasidir. Olim germenevtikani adabiyotshunoslik doirasida badiiy asarning ko‘p qatlamli ma’nolarini ochishga yordam beradigan nazariy vosita sifatida ko‘radi [1. 9]. Bunday qarash tanqidchini muallif tarjimai holi yoki davr shiorini asarga tayyor kalit sifatida qo‘llashdan ehtiyot qiladi. Avvalo matnning o‘zi – so‘z tanlovi, obrazlar munosabati, kompozitsion ishora va ichki ziddiyat – kuzatiladi. Natijada talqin “asar haqida gapirish” emas, asarning qanday ma’no hosil qilayotganini ko‘rsatish jarayoniga aylanadi.

Bahodir Karimning Qodiriy, Cho‘lpon va jadid tanqidchiligi haqidagi izlanishlarida ham shu tamoyil seziladi. U eski bahoni shunchaki inkor etmaydi, balki o‘sha bahoning qaysi tarixiy va metodologik sharoitda tug‘ilganini aniqlaydi. Bu yondashuv talqinning tarixiy xotira bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi: matn o‘zgarmasa ham, uni o‘qish tajribasi davr bilan o‘zgaradi. Shuning uchun munaqqidning vazifasi avvalgi qarashlarni “to‘g‘ri” va “noto‘g‘ri”ga ajratishdan ko‘ra, ularning sababini tushuntirib, matnning yangidan ko‘rinayotgan qirralarini dalil bilan ochishdir.

Ulug‘bek Hamdam tanqidiy tafakkurida esa talqin ko‘proq badiiy yangilanishning ichki sabablarini anglashga xizmat qiladi. “Badiiy tafakkur tadriji”da yangi davr adabiyotini tushunish uchun o‘tmishga qayrilish, bosib o‘tilgan yo‘lning yutuq va xatolarini hisobga olish zarurligi ta’kidlanadi [2. 3–4]. Bu fikr Hamdam uchun yangilik tarixdan uzilish emasligini ko‘rsatadi. Yangilanish, avvalo, insonning dunyoni ko‘rish usuli va ruhiy tajribasidagi siljishdir; shakl va uslubdagi o‘zgarish esa shu ichki ehtiyojning badiiy ifodasidir.

“Yangilanish ehtiyoji”dagi mulohazalarda adabiyotning texnik taraqqiyot fonidagi o‘rni ham shu ruhda tushuntiriladi. Hamdam tezkor axborot va texnika inson hayotini qulaylashtirishi mumkinligini, biroq uning ruhiy-ma’naviy ehtiyojini to‘liq qondira olmasligini qayd etadi [3. 3–6]. Shu nuqtada adabiyot insonni o‘z ichki dunyosi bilan yuzlashtiradigan estetik makon sifatida talqin qilinadi. Bu qarash bugungi raqamli muhit uchun ham dolzarb: axborot ko‘paygani sari uni his qilish, saralash va shaxsiy ma’noga aylantirish ehtiyoji kuchayadi.

Hamdamning she’riy matnlarni o‘qish usulida ham tayyor mazmunni takrorlashdan ko‘ra, obrazlar orasidagi ichki ziddiyatni sezish kuchli. Oybekning “Na’matak” she’rini sharhlaganda u go‘zallik va “vahshiy tosh” qarama-qarshiligidan ruhiy-falsafiy ma’no izlaydi [2. 76]. Bunday talqin she’rni bitta “g‘oya”ga qisqartirmaydi, aksincha, obrazlarning o‘zaro kuchlanishini saqlaydi. Shu jihatdan Hamdamning ijodkorona sezgisi Bahodir Karimning matn markazidagi sinchkovligi bilan tutashadi: har ikkisi ham asarni uning ichki harakatidan kelib chiqib tushunishga intiladi.

Ikki munaqqidning farqi talqin boshlanadigan nuqtada ko‘rinadi. Bahodir Karim ko‘proq matn tuzilishi, tarixiy dalil va metodologik aniqlikdan boshlaydi; Ulug‘bek

Hamdam esa ruhiy tajriba, zamon hissi va estetik yangilanishga e’tibor beradi. Biroq ular bir-birini inkor etmaydi. Aksincha, biri talqinni dalil bilan tartibga solsa, ikkinchisi uning ruhiy-falsafiy ufqini kengaytiradi. Bahodir Karimning Ulug‘bek Hamdam ijodidagi shoirona ohang va ruhiy kechinmalar oqimini alohida qayd etgani ham bu ikki tafakkur turi o‘rtasida tabiiy ilmiy-ijodiy muloqot mavjudligini ko‘rsatadi [7. 7].

Bugungi filolog talaba uchun bu tajriba amaliy ahamiyatga ega. Matnni faqat tayyor izoh bilan o‘qish uni yodlashga olib keladi; matndagi detal va obrazni mustaqil kuzatish esa talqin madaniyatini shakllantiradi. Bahodir Karim yondashuvi dalil va matn intizomini, Hamdam qarashlari esa yangilikka ochiqlik va ruhiy sezgirlikni o‘rgatadi. Xulosa qilib aytganda, ularning tanqidiy tafakkuri badiiy asarni “yechib qo‘yiladigan masala” emas, qayta-qayta o‘qilganda yangi ma’no beradigan tirik estetik hodisa sifatida anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karim B. Ruhiyat alifbosi: adabiy-ilmiy maqolalar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – 364 b.
2. Hamdam U. Badiiy tafakkur tadriji: monografiya va maqolalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2002.
3. Hamdam U. Yangilanish ehtiyoji: ilmiy maqolalar, esse va suhbatlar. – Toshkent: Fan, 2007. – 196 b.
4. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Ahmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon, 2012. – 432 b.
5. Karim B. Adabiy tanqid – jiddiy ijod // Sharq yulduzi. – 2013. – № 3.
6. Hamdam U. Yangi o‘zbek she’riyati. – Toshkent: Adib, 2012. – 304 b.
7. Karim B. Ulug‘bekning dil izhori // Hamdam U. Uzoqdagi Dilnura. – Toshkent: Akademnashr, 2010. – B. 4–7.